

Ναυπλιακά Ανάλεκτα

IX

Τῆς Βενετιᾶς τ' Ἀνάπλι
300 χρόνια από το τέλος μιας εποχής
1715-2015

Επιστημονικό Συμπόσιο
Ναύπλιο, 9-11 Οκτωβρίου 2015

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

Επιστημονική επιμέλεια
Ευτυχία Δ. Λιάτα

ΔΗΜΟΣ ΝΑΥΠΛΙΕΩΝ
ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ «ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ»

ΝΑΥΠΛΙΟ 2017

ΚΩΣΤΑΣ Γ. ΤΣΙΚΝΑΚΗΣ

ΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ ΚΑΙ ΤΑ ΣΧΕΔΙΑ
ΚΑΤΑΛΗΨΗΣ ΤΟΥ ΣΤΙΣ ΠΑΡΑΜΟΝΕΣ ΤΟΥ ΤΕΤΑΡΤΟΥ
ΒΕΝΕΤΟΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (1570-1573)

Στις πρώτες δεκαετίες του 16ου αι. η Πελοπόννησος αποτέλεσε πεδίο αντιπαράθεσης των τριών κύριων πολιτικών δυνάμεων της εποχής. Η σταδιακή διείσδυση σε αυτήν των Τούρκων περιόριζε σε μεγάλο βαθμό τις κινήσεις των Βενετών, που είχαν χάσει τα περισσότερα ερείσματά τους στην περιοχή. Δίπλα στους δύο αυτούς αντιπάλους ήλθε να προστεθεί η Ισπανία. Από το 1515, όταν και ίδρυσε προξενείο στην Κέρκυρα,¹ άρχισε να ενδιαφέρεται για τον ελληνικό χώρο. Ειδικά ως προς τον χώρο της Πελοποννήσου, συζητούσε την πιθανότητα οργάνωσης εκστρατείας εναντίον της. Το όψιμο ενδιαφέρον του Ισπανού βασιλιά Καρόλου Ε΄ για τη χερσόνησο, όπως προέκυψε στην πορεία, εξυπηρετούσε άλλες σκοπιμότητες. Κύριος στόχος του ήταν να δημιουργήσει αντιπερισπασμό στις τουρκικές επιθέσεις στη Βιέννη, να διακόψει την ακτοπλοϊκή σύνδεση Κωνσταντινούπολης – Αλγερίου και να αποκτήσει μόνιμες βάσεις στην ανατολική Μεσόγειο.²

Η σύγκρουση ανάμεσα στις τρεις δυνάμεις κορυφώθηκε κατά τη διάρκεια του τρίτου βενετοτουρκικού πολέμου (1537-1540).³ Το καλοκαίρι του 1540,

1. Γ. Δ. Παγκράτης, «Οι απαρχές της παρουσίας των Ισπανών στην Ανατολική Μεσόγειο μετά τις γεωγραφικές ανακαλύψεις: το προξενείο “του αυθέντη ρηγός της Ισπανίας” στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα (1515)», *Λορέντζος Μαβίλης. Εκατό χρόνια από τον θάνατό του, Πρακτικά Επιστημονικής Διημερίδας, 28-29 Απριλίου 2012*, [= *Κερκυραϊκά Χρονικά*, περ. Β΄, τ. 6 (2012)], σ. 235-245.

2. Βλ. σχετικά Ι. Κ. Χασιώτης, «Η Πελοπόννησος στο πλαίσιο της μεσογειακής πολιτικής του Καρόλου Ε΄», *Πελοποννησιακά* 15 (1982-1984), σ. 187-240. Το άρθρο μεταφράστηκε και στα ισπανικά: «El Peloponeso en el marco de la política mediterránea de Carlos V», *Erytheia* 19 (1998), σ. 79-115 (χωρίς τη δημοσίευση των εγγράφων της αρχικής έκδοσης). Περιλαμβάνεται και στο βιβλίο: Ιοάννης Hassiotis, *Tendiendo puentes en el Mediterráneo. Estudios sobre las relaciones Hispano-Griegas (ss. XV-XIX)* (Miscelánea de Estudios Bizantinos y Neogriegos 1), editado por: Encarnación Motos Guirao, Coordinación de traducciones al español: Panayota Papadopulu, Centro de Estudios Bizantinos, Neogriegos y Chipriotas, Γρανάδα 2008, σ. 221-269. Στο εξής θα γίνεται παραπομπή στο ελληνόγλωσσο άρθρο.

3. Οι εξελίξεις του τρίτου βενετοτουρκικού πολέμου, που οδήγησαν στην πτώση του

όταν πλέον η συνέχιση των πολεμικών επιχειρήσεων έδειχνε αδύνατη, οι Βενετοί ήλθαν σε επαφή με τους Τούρκους και αποδέχτηκαν την υπογραφή συνθήκης ειρήνης. Στο πλαίσιο αυτό δόθηκαν εντολές στις βενετικές αρχές του Ναυπλίου να ενημερώσουν τους κατοίκους του πως σύντομα θα παρέδιδαν την πολιορκούμενη πόλη. Εκείνοι, αντιδρώντας σε μια τέτοια προοπτική, ειδοποίησαν τον Κάρολο Ε΄ να στείλει γρήγορα δυνάμεις για να του παραδώσουν την πόλη. Η ισπανική πλευρά, αντιμετωπίζοντας θετικά την υπόθεση, κινήθηκε γρήγορα. Ο επικεφαλής του στόλου Andrea Doria κατευθύνθηκε προς το Ιόνιο, ώστε να παρακολουθεί από κοντά τις εξελίξεις και να είναι έτοιμος να παρέμβει. Παράλληλα, ο αντιβασιλιάς της Σικελίας Ferrante Gonzaga έστειλε στο Ναύπλιο τον αξιωματικό του ισπανικού στρατού Πέτρο Σέκουλα. Ο τελευταίος, που καταγόταν από το Ναύπλιο, είχε εντολή να έλθει σε επαφή με τους συμπατριώτες του και να καθορίσουν από κοινού τον τρόπο δράσης τους. Όλα τα παραπάνω γεγονότα περιήλθαν σε γνώση της Βενετίας, που αντέδρασε μεθοδικά. Αφού διαμαρτυρήθηκε προς τον Κάρολο Ε΄ για τις ισπανικές κινήσεις στο Ιόνιο, φρόντισε να στείλει δικό της στόλο στην περιοχή για τον έλεγχο της κατάστασης. Με αξιωματούχους της, που ήλθαν στον Ναύπλιο, κατάφερε να πείσει τους κατοίκους για την ανάγκη παράδοσης της πόλης στους Τούρκους. Τέλος, ειδοποίησαν τους Τούρκους για την επικείμενη άφιξη του Πέτρου Σέκουλα. Έτσι, μόλις έφθασε αυτός στον ελληνικό χώρο μαζί με συνεργάτες του, συνελήφθηκαν και οδηγήθηκαν στην Κωνσταντινούπολη, όπου, αφού υποβλήθηκαν σε βασανιστήρια, αποκεφαλίστηκαν.⁴

Με την παράδοση του Ναυπλίου και της Μονεμβασίας, στις 21 και 23 Νοεμβρίου 1540 αντίστοιχα, όλη πλέον η Πελοπόννησος είχε περιέλθει κάτω από την εξουσία των Τούρκων. Οι όποιες ελπίδες υπήρχαν για τον έλεγχό της, τόσο από τη Βενετία όσο και από την Ισπανία, εξανεμίστηκαν. Έτσι, τερματιζόταν η εκκρεμότητα που υπήρχε τα προηγούμενα χρόνια ως προς το μέλλον της χερσονήσου. Οι δύο νέες κτήσεις εντάχθηκαν σταδιακά στο υφιστάμενο διοικητικό σύστημα των νέων κυριάρχων και πολύ γρήγορα η ζωή σε αυτές επανήλθε σε κανονικούς ρυθμούς.⁵

Ναυπλίου και της Μονεμβασίας, σχολιάζονται εκτενώς από τον Αθανάσιο Ν. Κονδύλη, *Το Ναύπλιο (1389-1540). Μια ευρωπαϊκή πόλη στην ελληνο-βενετική Ανατολή*, δημοσίευση διδακτορική διατριβή, Τμήμα Ιστορίας – Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 2006, σ. 43-52.

4. Βλ. σχετικά Ι. Κ. Χασιώτης, *Σχέσεις Ελλήνων και Ισπανών στα χρόνια της Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 37-38. Αναλυτικότερες πληροφορίες για την υπόθεση, με τη δημοσίευση του σχετικού αρχειακού υλικού, βλ. στο άρθρο του Χασιώτη, «Η Πελοπόννησος στο πλαίσιο της μεσογειακής πολιτικής του Καρόλου Ε΄», *ό.π.*, σ. 211-216, 233-239, αρ. εγγράφων Ε΄-Η΄. Πρβλ. Κονδύλης, *Το Ναύπλιο*, *ό.π.*, σ. 48-49.

5. Για την παράδοση του Ναυπλίου από τον Βενετό γενικό προνοητή της θάλασσας

Λίγους μήνες μετά την κατάληψη του Ναυπλίου, με πρεσβεία που έστειλαν κάτοικοι της πόλης προς τον οικουμενικό πατριάρχη Ιερεμία Α΄, ζήτησαν την ανασύσταση της μητρόπολής τους. Το αίτημά τους έγινε αμέσως δεκτό. Στη θέση του μητροπολίτη Άργους και Ναυπλίου, με έδρα το Ναύπλιο, τοποθετήθηκε το 1541 ο Δωρόθεος.⁶ Το 1576, όπως σημείωνε ο Θεοδόσιος Ζυγομαλάς στο *Οδοιπορικόν* του, ο μητροπολίτης Ναυπλίου είχε *ιερείς 150 και οσπίτια χιλιάδας τέσσαρας*.⁷

Τα χρόνια που ακολούθησαν, ο στρατηγικής σημασίας χώρος της Πελοποννήσου εξακολουθούσε να απασχολεί τη Βενετία. Η επανακατάληψή του, στο πλαίσιο των γενικότερων ανακατατάξεων που επτόκειτο να συμβούν στην ευρύτερη περιοχή, αποτελούσε μία από τις ανομολόγητες προτεραιότητές της.⁸

Κι ενώ όλα έδειχναν πως η Ισπανία στα χρόνια του Φιλίππου Β΄ είχε αποσύρει το ενδιαφέρον της ως προς την ανατολική Μεσόγειο, η διεθνής συγκυρία την υποχρέωσε να αλλάξει στάση. Η συνεχιζόμενη εξάπλωση των Τούρκων στη βόρεια Αφρική και η επανάσταση των κρυπτομουσουλμάνων (*moriscos*) στην Ανδαλουσία, το 1568, προβλημάτισαν τον Φίλιππο Β΄. Αυτές θεωρήθηκαν εξελίξεις που μπορούσαν μελλοντικά να θέσουν σε αμφισβήτηση τη θέση του και για τον λόγο αυτό έπρεπε να τύχουν δυναμικής απάντησης. Κάτω από αυτές τις συνθήκες άρχισε να αναζητά τρόπους προκειμένου να διεισδύσει ξανά στον χώρο της ανατολικής Μεσογείου. Απώτερος στόχος του η δημιουργία κλίματος έντασης στην περιοχή, γεγονός που θα υποχρέωνε τους Τούρκους να έλθουν μαζί του σε διαπραγματεύσεις για το μέλλον συνολικά της Μεσογείου.⁹

(*provveditore generale da Mar*) Alessandro Contarini στον Τούρκο διοικητή της Πελοποννήσου Κασίμ πασά, στις 21 Νοεμβρίου 1540, βλ. Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. 3, *Τουρκοκρατία 1453-1669. Οι αγώνες για την πίστη και την ελευθερία*, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 160-161. Πρβλ. Κονδύλης, *Το Ναύπλιο*, ό.π., σ. 49.

6. Περικλής Γ. Ζερλέντης, «Ανασύστασις της μητροπόλεως Άργους και Ναυπλίας κατά το 1541», *Αθηνά* 27 (1915), σ. 202-207. Πρβλ. Δημοσθένης Στρατηγόπουλος, *Ο Νικόλαος Μαλαζός, πρωτοπαπάς Ναυπλίου, και το συγγραφικό του έργο* (Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 47), Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 93.

7. Émile Legrand, *Notice biographique sur Jean et Théodose Zygomalas*, recueil de textes et de traductions par les professeurs de l'École des Langues Orientales Vivantes, à l'occasion du VIIIe Congrès International des Orientalistes tenu à Stockholm en 1889, tome second, Παρίσι 1889, σ. 192. Πρβλ. Στρατηγόπουλος, *Ο Νικόλαος Μαλαζός*, ό.π., σ. 93.

8. Εξαιρετικά χρήσιμες αποδεικνύονται οι πληροφορίες για τη χερσόνησο, που δημοσιεύονται στην έκδοση: *I "Documenti Turchi" dell' Archivio di Stato di Venezia*, Inventario della miscellanea a cura di Maria Pia Pedani Fabris con l'edizione dei registi di Alessio Bombaci†, Pubblicazioni degli Archivi di Stato, Strumenti CXXII, Ministero per i beni culturali e ambientali, Ufficio centrale per i beni archivistici, Βενετία 1994, σποραδικά.

9. Για το ενδιαφέρον της Ισπανίας στην περιοχή τα επόμενα χρόνια βλ. José Manuel Floristán, «Felipe II y la empresa de Grecia tras Lepanto (1571-78)», *Erytheia* 15 (1994), σ.

Η αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος της Ισπανίας για τον ελληνικό χώρο ανησύχησε τη Βενετία. Σε έναν χώρο στον οποίο παραδοσιακά ασκούσε μεγάλη επιρροή, προστέθηκε ξανά ένας ακόμη ισχυρός αντίπαλος, γεγονός που άλλαξε τον υφιστάμενο συσχετισμό δυνάμεων.¹⁰

Ο ανταγωνισμός μεταξύ των δύο μεγάλων πολιτικών δυνάμεων της Δύσης έλαβε μεγάλες διαστάσεις στις παραμονές του τετάρτου βενετοτουρκικού πολέμου (1570-1573). Είναι η περίοδος κατά την οποία στην ελληνική χερσόνησο περιοδεύουν διάφοροι μυστικοί πράκτορές τους. Οι κινήσεις όλων αυτών των προσώπων μοιάζουν. Κινούμενα προσεκτικά, συλλέγουν πληροφορίες για τις αμυντικές δυνατότητες των φρουριών της, εντοπίζουν ατέλειες και επιδιώκουν να εντάξουν ισχυρούς τοπικούς παράγοντες στα συνωμοτικά σχέδια που επεξεργάζονταν. Προκειμένου να τους προσεταιριστούν, δεν διστάζουν να τους δίνουν υποσχέσεις για μελλοντική αποκατάστασή τους.¹¹

Επίκεντρο όλων σχεδόν των πρωτοβουλιών που εκδηλώνονται τόσο από τη βενετική όσο και από την ισπανική πλευρά, ήταν η Πελοπόννησος. Ως πρώτο βήμα, και από τις δύο πλευρές, εξεταζόταν η δυνατότητα οργάνωσης στην περιοχή επαναστατικών κινήσεων, με στόχο την απελευθέρωσή της. Σημαντική θέση, στο πλαίσιο της συνολικότερης εξέγερσης, κατείχε η κατάληψη του Ναυπλίου, το οποίο αποτελούσε, άλλωστε, το κέντρο της Πελοποννήσου.

Από τα σχέδια που υποβλήθηκαν εκείνη την περίοδο προς τις ισπανικές

155-190. Επίσης, Ρ. Bádenas, «Η διστακτική πολιτική της ισπανικής μοναρχίας στην Ανατολή. Διπλωματία και κατασκοπεία στο ΙΣΤ΄ και ΙΖ΄ αι.», *Βαλκάνια και Ανατολική Μεσόγειος, 12ος-17ος αιώνες. Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου στη Μνήμη Δ. Α. Ζακυθινού*. Αθήνα, 14-15 Ιανουαρίου 1994, επιμ. Λ. Μαυρομμάτης – Κατερίνα Νικολάου, Το Βυζάντιο σήμερα 20, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών, Αθήνα 1998, σ. 11-28.

10. Για την κατανόηση των εξελίξεων που δρομολογούνται εκείνη την περίοδο, βλ. Ι. Κ. Χασιώτης, *Οι Έλληνες στις παραμονές της ναυμαχίας της Ναυπάκτου. Εκκλήσεις, επαναστατικές κινήσεις και εξεγέρσεις στην ελληνική χερσόνησο από τις παραμονές ως το τέλος του κυπριακού πολέμου (1568-1571)*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη 1970. Πρβλ. Manoussos Manoussacas, «Lepanto e i Greci», *Il Mediterraneo nella seconda metà del 500 alla luce di Lepanto*, επιμ. Gino Benzoni, Leo S. Olschki Editore, Φλωρεντία 1974, σ. 215-241.

11. Ως προς το ισπανικό κατασκοπευτικό δίκτυο που λειτουργούσε στον ελληνικό χώρο, βλ. G. I. Hassiotis, «Venezia e i domini veneziani tramite di informazioni sui Turchi per gli Spagnoli nel sec. XVI», *Venezia. Centro di mediazione tra Oriente e Occidente (secoli XV-XVI). Aspetti e problemi*, επιμ. Hans-Georg Beck – Manoussos Manoussacas – Agostino Pertusi, τ. 1, Leo S. Olschki Editore, Φλωρεντία 1977, σ. 117-136, κυρίως σ. 131-133. Πρβλ. Κατερίνα Φ. Ζαρίδη, *Ο Μέγας Πρωτοπαπάς Κερκύρας Αλέξιος Ραρτούρος. Λόγιος του 16ου αι. (1504-1574)*, Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Κέρκυρα 1995, σ. 84-85. Αναλυτικότερα, βλ. Paolo Preto, *I servizi segreti di Venezia. Spionaggio e controspionaggio ai tempi della Serenissima*, Gruppo editoriale il Saggiatore S.p.A., Μιλάνο 2004, σ. 117-123.

αρχές και σχετίζονται με την Πελοπόννησο, ξεχωρίζουν τρία: το πρώτο κατατέθηκε στις αρχές της άνοιξης του 1569 από τον διοικητή των «στρατιωτών» του ισπανικού στρατού της Φλάνδρας Πέτρο Μενάγια.¹² Για την πατρότητα του δεύτερου σχεδίου, το οποίο υποβλήθηκε το φθινόπωρο του 1569, φιλονικούσαν ο Ιωάννης Βάρελης και ο Ιωάννης Ακκίδας, που κατάγονταν από οικογένειες κωδικογράφων και εμπόρων ελληνικών χειρογράφων, και είχαν κοινά ενδιαφέροντα.¹³ Το τρίτο συνωμοτικό σχέδιο κατατέθηκε τον Ιούνιο του 1570. Εμπνευστής του ήταν ο Γεώργιος Μειζότερος από την Τριπολιτσά, που είχε υπηρετήσει για πολλά χρόνια σε στρατιωτικές ομάδες τόσο της Βενετίας όσο και της Ισπανίας ως διοικητής Ελλήνων «στρατιωτών».¹⁴

Αξιίζει να σημειωθεί ότι σε ένα από τα σχέδια, εκείνο του Πέτρου Μενάγια, υπήρχε πρόχειρο σκαρίφημα της Πελοποννήσου, στο οποίο σημειώνονταν τα μεγάλα στρατιωτικά κέντρα των Τούρκων στη χερσόνησο (εικ. 1).¹⁵

12. Αναλυτικότερα στοιχεία για το σχέδιο του Μενάγια βλ. Χασιώτης, *Οι Έλληνες στις παραμονές της ναυμαχίας της Ναυπάκτου*, ό.π., σ. 37-48, 236-237 αρ. εγγράφου Β΄. Πρβλ. Manoussacas, «Lepanto e i Greci», ό.π., σ. 219-220· Κώστας Γ. Τσικνάκης, «Επαναστατικές κινήσεις στη βορειοδυτική Πελοπόννησο στα τέλη του 16ου αιώνα», *Πρακτικά Συνεδρίου: Δύμη: Φραγκοκρατία – Βενετοκρατία – Α΄ Τουρκοκρατία. 1-2 Οκτωβρίου 2005*, επιστ. επιμ. Ελένη Γ. Σαράντη, Δήμος Δύμης – Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας – 6η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Πάτρας – Εθνολογική Εταιρεία της Πελοποννήσου, Πάτρα 2012, σ. 218-219.

13. Για τα σχέδια του Βάρελη και του Ακκίδα βλ. Χασιώτης, *Οι Έλληνες στις παραμονές της ναυμαχίας της Ναυπάκτου*, ό.π., σ. 48-76, 244-245, αρ. εγγράφου Η΄. Πρβλ. Manoussacas, «Lepanto e i Greci», ό.π., σ. 221-222· Κώστας Γ. Τσικνάκης, «Η Μονή Ταξιαρχών του Αγίου στα τέλη του 16ου αι.», *Πελοποννησιακά* 21 (1995), σ. 57-59· Τσικνάκης, «Επαναστατικές κινήσεις στη βορειοδυτική Πελοπόννησο», ό.π., σ. 219-221.

14. Για το σχέδιο του Μειζότερου βλ. Χασιώτης, *Οι Έλληνες στις παραμονές της ναυμαχίας της Ναυπάκτου*, ό.π., σ. 76-85. Πρβλ. Manoussacas, «Lepanto e i Greci», ό.π., σ. 220· Τσικνάκης, «Επαναστατικές κινήσεις στη βορειοδυτική Πελοπόννησο», ό.π., σ. 221. Οι κινήσεις του στη Μαδρίτη στα τέλη του 1570 και τους πρώτους μήνες του 1571 περιγράφονται από τον τότε Βενετό πρεσβευτή στην ισπανική αυλή Leonardo Donà: *La Corrispondenza da Madrid dell'ambasciatore Leonardo Donà (1570-1573)*, επιμ. Mario Brunetti – Eligio Vitale, (Civiltà Veneziana – Fonti e Testi V), Istituto per la Collaborazione Culturale, Βενετία – Ρώμη 1963, σ. XVI-XVII, 132 (26 Οκτωβρίου 1570), 185-186 (19 Ιανουαρίου 1571) και 292 (28 Μαΐου 1571).

15. Το σκαρίφημα, που βρίσκεται σήμερα στο Archivo General de Simancas-Sección: Mappas, planos y dibujos, VI-36, έχει δημοσιευτεί δύο τουλάχιστον φορές: Χασιώτης, *Οι Έλληνες στις παραμονές της ναυμαχίας της Ναυπάκτου*, ό.π., σ. 41 και José M. Floristán Imízcoz, *Fuentes para la política oriental de los Austrias. La Documentación del Archivo de Simancas (1571-1621)*, τ. 1, Universidad de León, Servicio de Publicaciones, Con la Colaboración de la Caja de Ahorros y Monte de Piedad de León, León 1988, σχέδιο μεταξύ των σ. 260-261.

Και στα τρία σχέδια που υποβλήθηκαν, οι στρατιωτικές επιχειρήσεις προέβλεπαν την απελευθέρωση της Πελοποννήσου. Διαφοροποιούνταν, ωστόσο, ανάλογα με τον εμπνευστή του, ως προς τις περιοχές που θα εκδηλώνονταν οι επαναστατικές κινήσεις. Σε εκείνο του Πέτρου Μενάγια, που καταγόταν από τα Πυργιά Κυπαρισσίας, το επίκεντρο τοποθετούνταν στην περιοχή της Μεσσηνίας, στο σχέδιο των Ιωάννη Βάρελη και Ιωάννη Ακκίδα στη βόρεια Πελοπόννησο και στο σχέδιο του Γ. Μειζότερου, που καταγόταν από την Τριπολιτσά, στην κεντρική Πελοπόννησο.

Το Ναύπλιο, σύμφωνα με το σχέδιο των Ιωάννη Βάρελη και Ιωάννη Ακκίδα, συμπεριλαμβανόταν στις πόλεις που ήταν απαραίτητο να καταληφθούν.¹⁶ Το ισχυρό φρούριό του, σύμφωνα με τα στοιχεία που είχε συλλέξει ο Πέτρος Μενάγιας, προστάτευαν τότε 600 άνδρες.¹⁷ Δεν αναφέρονται πληροφορίες, ωστόσο, για συνωμοτικές κινήσεις που οργανώνονταν στην πόλη. Για την επιτυχία των σχεδίων προβλεπόταν η συμμετοχή στις επιχειρήσεις ομάδων «στρατιωτών» που υπηρετούσαν σε μονάδες του ισπανικού στρατού της Φλάνδρας και της Ιταλίας. Η πίεση των συγκεκριμένων ομάδων για την ανάληψη δράσης, σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις, υπήρξε καθοριστική.

Σε μια προσπάθεια των μυστικών πρακτόρων να δελεάσουν την ισπανική πλευρά και να υιοθετήσει τα σχέδιά τους, εκθειάζαν τη σημασία που είχε η Πελοπόννησος στον χώρο της Ανατολής. Οι προτάσεις τους προκάλεσαν αρχικά το ενδιαφέρον της ισπανικής πλευράς. Εκείνη, ωστόσο, με εξαίρεση το σχέδιο των Ιωάννη Βάρελη και Ιωάννη Ακκίδα, που φαινόταν πιο πρακτικό, δεν έδωσε συνέχεια στις υποθέσεις. Αυτό οφειλόταν στη μεγάλη έκταση των στρατιωτικών επιχειρήσεων και στα τεράστια έξοδα που απαιτούνταν να γίνουν, ώστε να υπάρξει θετικό αποτέλεσμα.

Όλες οι παραπάνω κινήσεις ήταν σε γνώση της Βενετίας, που ψύχραιμα παρακολουθούσε τις εξελίξεις και αναζητούσε τρόπους αντίδρασης στην ισπανική διείσδυση στον ελληνικό χώρο.¹⁸ Η θέση της, ωστόσο, ήταν εξαιρετικά δυσμενής, καθώς έπρεπε να δραστηριοποιηθεί με μεγάλη μυστικότητα, ώστε να μην προκαλέσει προβλήματα στις διπλωματικές σχέσεις της με τους Τούρκους. Η ευκαιρία που περίμενε για την εντονότερη δραστηριοποίησή της δεν άργησε να δοθεί.

Με την έναρξη του τετάρτου βενετοτουρκικού πολέμου, την άνοιξη του

16. Χασιώτης, *Οι Έλληνες στις παραμονές της ναυμαχίας της Ναυπάκτου*, ό.π., σ. 61. Πρβλ. Floristán, «Felipe II y la empresa de Grecia tras Lepanto (1571-78)», ό.π., σ. 162.

17. Χασιώτης, *Οι Έλληνες στις παραμονές της ναυμαχίας της Ναυπάκτου*, ό.π., σ. 43.

18. Για τις αντιδράσεις της απέναντι στα ισπανικά σχέδια βλ. στο ίδιο, σ. 85-90. Πρβλ. Manoussacas, «Lepanto e i Greci», ό.π., σ. 222-223· Τσιγκνάκης, «Επαναστατικές κινήσεις στη βορειοδυτική Πελοπόννησο», ό.π., σ. 222.

1570, το σκηνικό άλλαξε. Απέναντι στην τουρκική επίθεση κατά της Κύπρου κρίθηκε σκόπιμο, παράλληλα με την αντιμετώπισή της σε στρατιωτικό επίπεδο, να οργανωθούν επαναστατικές κινήσεις στον ελληνικό χώρο. Αυτές θα δημιουργούσαν σύγχυση στον αντίπαλο και θα τον δυσκόλευαν να εστιάσει την προσοχή του στον βασικό στόχο του. Προς αυτή την κατεύθυνση κινητοποιήθηκαν αμέσως διάφοροι μυστικοί πράκτορες, με θεαματικά αποτελέσματα. Κάθε πληροφορία για τις επιχειρησιακές δυνατότητες των τουρκικών στρατιωτικών δυνάμεων ήταν πολύτιμη.

Το κρίσιμο εκείνο διάστημα η συμβολή του ελληνικού παράγοντα της πόλης υπήρξε καθοριστική. Η κινητοποίηση που εκδηλώθηκε στους κόλπους της Ελληνικής Αδελφότητας Βενετίας, μόλις έγινε αντιληπτή η βενετική πρόθεση για ανάληψη στρατιωτικής δράσης στον ελληνικό χώρο, υπήρξε έντονη.¹⁹

Ιδιαίτερα ενδιαφέρθηκαν όσα μέλη της Αδελφότητας κατάγονταν από το Ναύπλιο.²⁰ Με νωπές ακόμα στο μυαλό τους τις μνήμες της γενέθλιας πόλης θεώρησαν πως ανοίγονταν κάποιες ελπίδες για την κατάληψή της. Ανάμεσά τους ήταν και ο λόγιος Γρηγόριος Μαλαξός, που πρότεινε την υποκίνηση επαναστατικής κίνησης στον ελληνικό χώρο, την οποία θα ενίσχυε ο οικουμενικός πατριάρχης Μητροφάνης Γ'.²¹

Αποδέκτης του προβληματισμού που αναπτυσσόταν τότε, ήταν και ένα πρόσωπο που γνώριζε καλά τον ελληνικό χώρο. Πρόκειται για τον Ναυπλιώτη λόγιο Ανδρέα Λονδάνο, απόφοιτο του Πανεπιστημίου της Πάντοβας και ιππότη του Τάγματος του Αγίου Στεφάνου της Τοσκάνης.²² Είχε παντρευτεί την Ιζαμπέτα, κόρη του επίσης Ναυπλιώτη πλούσιου εμπόρου και πλοιοκτήτη Ανδρόνικου Κουβλή του Κανάκη,²³ και διέθετε μεγάλο κύρος στους βενετικούς κύκλους.

19. Ως προς την κινητοποίηση που εκδηλώθηκε, βλ. γενικά Χασιώτης, *Οι Έλληνες στις παραμονές της ναυμαχίας της Ναυπάκτου*, ό.π., σ. 105-106.

20. Για την ισχυρή παρουσία Ναυπλιωτών στη Ελληνική Αδελφότητα της Βενετίας εκείνη την περίοδο βλ. Φανή Μαυροειδή, *Συμβολή στην ιστορία της Ελληνικής Αδελφότητας Βενετίας στο ΙΣΤ' αιώνα. Έκδοση του Β' Μητρώου εγγραφών (1533-1562)*, Βιβλιοπωλείον Νότη Καραβία, Αθήνα 1976, σ. 65. Βλ. και στον παρόντα τόμο, Σωτήρης Κουτμάνης, «Ναυπλιώτες στη Βενετία (16ος – αρχές 18ου αι.)». Η κοινότητα της διασποράς ως τοπική ιστορία», σ. 211-219.

21. Βλ. για τις προτάσεις του Χασιώτης, *Οι Έλληνες στις παραμονές της ναυμαχίας της Ναυπάκτου*, ό.π., σ. 23, 60, 124-133.

22. Βλ. γι' αυτόν στο ίδιο, σ. 108-109 και υποσ. 2. Επίσης, Έλλη Γιωτοπούλου-Σισιλιάνου, *Αντώνιος ο Έπαρχος. Ένας Κερκυραίος ουμανιστής του ΙΣΤ' αιώνα*, Αθήνα 1978, σ. 181 και υποσ. 2, σ. 257-258. Νεότερη βιβλιογραφία υπάρχει στο άρθρο της Michela dal Borgo, «La descrizione del Peloponneso di Andrea Londano alla Repubblica di Venezia (1570)», *Mediterranean World* 20 (2010), σ. 133-150.

23. Για την Ιζαμπέτα Κουβλή και τον γάμο της με τον Ανδρέα Λονδάνο βλ. Μαυρο-

Την άνοιξη του 1570 αναζήτησε τρόπους για την κατεύθυνση προς την οποία έπρεπε να κινηθούν οι βενετικές στρατιωτικές επιχειρήσεις, και δεν άργησε να συγκεκριμενοποιήσει τις προτάσεις του. Έτσι, στις 7 Ιουνίου εμφανίστηκε στους επικεφαλής του Συμβουλίου των Δέκα (*capi del Consiglio dei Dieci*) και υπέβαλε δύο προτάσεις για στρατιωτικές επιχειρήσεις στην Ελλάδα. Σε αυτές, υποστήριξε, θα συμμετείχε ενεργά ο ντόπιος πληθυσμός, σύμφωνα με έγγραφες διαβεβαιώσεις που είχε από κατοίκους της Αλβανίας, της Χιμάρας και της Μάνης.²⁴

Σύμφωνα με την πρώτη πρόταση, η οποία έπρεπε να τεθεί σε εφαρμογή το αμέσως επόμενο χρονικό διάστημα, μια μεγάλη βενετική στρατιωτική δύναμη θα απέπλεε από την Κέρκυρα και θα αποβιβάζόταν στην Πάργα. Από εκεί θα κατευθυνόταν προς το Μοσχολούρι και θα άρπαζε τα εμπορεύματα που είχαν συγκεντρωθεί στην πόλη, με την ευκαιρία της εμποροπανηγύρεως που διοργανωνόταν. Μέσα σε αυτό το κλίμα θα εκδηλωνόταν από τους κατοίκους της Θεσσαλίας αντιτουρκική εξέγερση.²⁵ Το σχέδιο δεν απασχόλησε τις βενετικές αρχές, οι οποίες δεν μπορούσαν να κινητοποιήσουν τόσο γρήγορα στρατιωτικές δυνάμεις για την επιτυχία του εγχειρήματος.²⁶

Η δεύτερη πρόταση προέβλεπε την ανάληψη συγκεκριμένης μορφής δράσης στην Πελοπόννησο, με επίκεντρο τον Ισθμό της Κορίνθου. Βασιζόταν σε ανάλογη επιτυχημένη επιχείρηση που είχε πραγματοποιήσει παλιότερα, κατά τη διάρκεια των ετών 1537-1540, ο Ναυπλιώτης Γεώργιος Σαράς, Αρβανίτης

ειδή, *Συμβολή στην ιστορία της Ελληνικής Αδελφότητας Βενετίας*, ό.π., σ. 141 και υποσ. 4· Δέσποινα Ερ. Βλάσση, «Δύο διαθήκες των αρχών του 17ου αιώνα από το Παλαιό Αρχείο του Ελληνικού Ινστιτούτου Βενετίας», *Θησαυρίσματα* 31 (2001), σ. 183-190, 198-203, αρ. 1· Despina Er. Vlasi, «Le ricchezze delle donne. Pratica testamentaria in seno alle famiglie greche di Venezia (XVI-XVIII sec.)», *Oltre la morte. Testamenti di Greci e Veneziani redatti a Venezia o in territorio greco-veneziano nei sec. XIV- XVIII. Atti dell'incontro scientifico. Venezia, 22-23 gennaio 2007*, επιμ. Χρύσα Μαλτέζου – Γωγώ Βαρζελιώτη, Convegni 11, Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών της Βενετίας, Βενετία 2008, σ. 87 και υποσ. 13, σ. 93 και υποσ. 34, σ. 94 και υποσ. 37, σ. 98 και υποσ. 57, σ. 100· dal Borgo, «La descrizione del Peloponneso di Andrea Londano», ό.π., σ. 133-134.

24. Ως προς τις κινήσεις και το σχέδιό του βλ. Χασιώτης, *Οι Έλληνες στις παραμονές της ναυμαχίας της Ναυπάκτου*, ό.π., σ. 107-117, 238-239 αρ. εγγράφου Δ'. Πρβλ. Manoussacas, «Lepanto e i Greci», ό.π., σ. 223· Τσικνάκης, «Επαναστατικές κινήσεις στη βορειοδυτική Πελοπόννησο», ό.π., σ. 222· του ίδιου, «Το φρούριο του Πόρτο Κάγιο στη Μάνη και η καταστροφή του από τους Βενετούς το 1570», *Λακωνικά Σπουδαί* 20 (2012), *Τιμητική προσφορά εις Ελένην Μπελιά-Βαγιακάκου. Ανθών. Πάσιν άνθεσι πεποικιλμένους Πλάτ. Πολ.* 55c, σ. 449-450.

25. Χασιώτης, *Οι Έλληνες στις παραμονές της ναυμαχίας της Ναυπάκτου*, ό.π., σ. 109-110, 238-239 αρ. εγγράφου Δ'.

26. Στο ίδιο, σ. 109-110.

στρατιώτης στην υπηρεσία της Βενετίας, μαζί με λίγους συντρόφους του. Σύμφωνα με τον σχεδιασμό, βενετική στρατιωτική δύναμη πεντακοσίων με χιλίων ανδρών θα αποβιβαζόταν στην περιοχή του Ισθμού της Κορίνθου και θα απέκοπτε την επικοινωνία μεταξύ Στερεάς Ελλάδας και Πελοποννήσου. Αμέσως μετά θα ξεκινούσε η κατάληψη των σπουδαιότερων τουρκικών στρατιωτικών κέντρων της χερσονήσου.²⁷

Ο Λονδάνος έδινε πληροφορίες για κάθε φρούριο της Πελοποννήσου, σχετικά με την αμυντική κατάστασή του, τον αριθμό των στρατιωτών που βρίσκονταν εγκατεστημένοι σε αυτό, και την πληθυσμιακή σύνθεση της ευρύτερης περιοχής. Στην περιγραφή του ενσωμάτωνε συχνά πληροφορίες ιστορικού περιεχομένου, προερχόμενες από βιβλία αρχαίων συγγραφέων.²⁸

Τέλος, προκειμένου το βενετικό εκστρατευτικό σώμα να επιτύχει τον στόχο του, πρότεινε ορισμένες βελτιώσεις στο πολιορκητικό σύστημά του. Έτσι, σχεδίασε δύο αποτελεσματικότερα, κατά την άποψή του, όπλα. Αυτά ήταν το «γεράνιον» (*geranium*) και ο «κάμαξ σιδηρούς» (*triena ferrea*)· ακόμα, πρότεινε τον τύπο της γαλέρας που έπρεπε να χρησιμοποιηθεί κατά τις επιχειρήσεις.²⁹ Η συγκεκριμένη πρόταση προκάλεσε αμέσως το ενδιαφέρον του Συμβουλίου των Δέκα (*Consiglio dei Dieci*), το οποίο φρόντισε για την καταγραφή της σε ιδιαίτερο φυλλάδιο δώδεκα φύλλων (διαστάσεων 32×22 εκ.).³⁰ Έτσι θα ήταν ευχερέστερη η ανάγνωση του κειμένου από τους αρμοδίους.³¹

Οι επικεφαλής του Συμβουλίου των Δέκα, που εκείνο ακριβώς το χρο-

27. Στο ίδιο, σ. 110-116, 238-239 αρ. εγγράφου Δ'. Πρβλ. Manoussacas, «Lepanto e i Greci», ό.π., σ. 223· Γιωτοπούλου-Σισυλιάνου, *Αντώνιος ο Έπαρχος*, ό.π., σ. 257-258· Τσικνάκης, «Επαναστατικές κινήσεις στη βορειοδυτική Πελοπόννησο», ό.π., σ. 222· του ίδιου, «Το φρούριο του Πόρτο Κάγιο στη Μάνη», ό.π., σ. 449-450· Chryssa Maltezu, «Il riuso di testi militari bizantini nel XVI secolo», *Polidoro. Studi offerti ad Antonio Carile*, επιμ. Giorgio Vespignani, Fondazione Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, Spalato 2013, σ. 529-530.

28. Χασιώτης, *Οι Έλληνες στις παραμονές της ναυμαχίας της Ναυπάκτου*, ό.π., σ. 111-112 και υποσ. 1, 238-239 αρ. εγγράφου Δ'. Βλ. και dal Borgo, «La descrizione del Peloponneso di Andrea Londano», ό.π., σ. 142-145, 150. Επίσης, βλ. Maltezu, «Il riuso di testi militari bizantini nel XVI secolo», ό.π., σ. 529.

29. Χασιώτης, *Οι Έλληνες στις παραμονές της ναυμαχίας της Ναυπάκτου*, ό.π., σ. 112 και υποσ. 2.

30. Στο ίδιο, σ. 110 και υποσ. 4, και dal Borgo, «La descrizione del Peloponneso di Andrea Londano», ό.π., σ. 133 και υποσ. 1.

31. Archivio di Stato di Venezia (στο εξής A.S.V.), Consiglio dei Dieci, Miscellanea Codici, reg. 110, φ. 3r-12r. Το κείμενο εκδόθηκε από την dal Borgo, «La descrizione del Peloponneso di Andrea Londano», ό.π., σ. 141-150. Πρβλ. Χασιώτης, *Οι Έλληνες στις παραμονές της ναυμαχίας της Ναυπάκτου*, ό.π., σ. 112-116, όπου η ελληνική μετάφραση του κειμένου.

νικό διάστημα ήταν απασχολημένοι με την τουρκική επίθεση εναντίον της Κύπρου, απέφυγαν να λάβουν θέση ως προς την πρόταση που είχε υποβληθεί για ανάληψη στρατιωτικών επιχειρήσεων στην Πελοπόννησο. Τη σχετική συζήτηση την παρέπεμψαν για αργότερα. Ζήτησαν από τον Λονδάνο πάντως να καταθέσει όλα τα αντίγραφα του σχεδίου που είχε στην κατοχή του και να μη τα δώσει σε κανέναν. Μόλις όμως πληροφορήθηκαν από αυτόν ότι είχε παραδώσει κάποιο αντίγραφο στον τότε καπιτάνο των γαλερών (*capitano delle galee grosse*), υποχρεώθηκαν να παρέμβουν. Με απόρρητη επιστολή που έστειλαν στον τελευταίο, στις 29 Ιουνίου, του ζήτησαν να το επιστρέψει αμέσως, όπως και όσα τυχόν άλλα αντίγραφα είχε κάνει.³²

Στο σχέδιο που υπέβαλε ο Λονδάνος προς το Συμβούλιο των Δέκα ήταν αναλυτικός, για ευνόητους λόγους, ως προς την περιοχή που αποτελούσε και τόπο καταγωγής του. Επικεντρωνόταν, κατά κύριο λόγο, στην κατάσταση των οχυρώσεών της. Πολύτιμη, για την κατανόηση των όσων περιγράφει, είναι μια παράσταση του Ναυπλίου της ίδιας ακριβώς περιόδου. Πρόκειται για χαρακτηριστικό, μια χαλκογραφία διαστάσεων 16×25,5 εκ., που περιλαμβάνεται στο έργο του Βενετού χαρτογράφου Giovanni Francesco Camocio, *Isole Famose, porti, fortezze et terre maritime*, το οποίο τυπώθηκε στη Βενετία, πιθανότατα το 1571 (εικ. 2).³³

Το Ναύπλιο, έγραφε ο Λονδάνος, προεκτεινόταν προς τη θάλασσα σαν μια χελώνα. Δεν μπορούσε να χτυπηθεί από πυροβόλα παρά μόνο από τη βόρεια πλευρά. Εκεί όμως υπήρχε το Μπούρτζι (*Castel Scoglio*), το οποίο περιβαλλόταν από τεχνητούς υπόγειους μόλους (*porporelle*), όχι φυσικούς, και η είσοδος αρμάδας ήταν επικίνδυνη πράξη. Παρείχε μεγάλη ασφάλεια και καθιστούσε αυτή την πλευρά απόρρητη (*inespugnabile*). Από την πλευρά που βρισκόταν ο λόφος του Παλαμήδη (*monte Palamedo*), ήταν πολύ ευκολότερη η εκδήλωση επίθεσης. Στο σημείο εκείνο οι Τούρκοι δεν είχαν φροντίσει να τοποθετήσουν πυροβολικό, επειδή πίστευαν πως ήταν κυρίαρχοι από την ξηρά. Για τον λόγο αυτό και η τάφος (*fossa*), που παλιά ήταν βαθιά και γεμάτη νερό, είχε επιχωματωθεί. Δεν υπήρχε πλέον νερό σε αυτήν. Το αντέρεισμα της (*contrascarpa*) είχε παραδοθεί στην καλλιέργεια, σχεδόν ως τον λόφο.

32. Dal Borgo, «La descrizione del Peloponneso di Andrea Londano», ό.π., σ. 135 και υποσ. 15.

33. Giovanni Francesco Camocio, *Isole famose, porti, fortezze, e terre marittime sottoposte alla Ser.ma Sig.ria di Venetia, ad altri Principi Christiani, et al Sig.or Turco, novamente poste in luce*, alla libreria del segno di S. Marco, Βενετία [1571], από μια πλήρη σειρά των σχεδίων που κατέχει η Biblioteca Marciana di Venezia, Rari Ven. 244. Πρβλ. Χασιώτης, *Οι Έλληνες στις παραμονές της ναυμαχίας της Ναυπάκτου*, ό.π., σ. 112-113 και υποσ. 7 (στη σ. 113 δημοσίευση του σχεδίου).

Είχε, ακόμα, καταστραφεί το επιχωματωμένο τείχος μεταξύ των προμαχώνων (*cortina*), με αποτέλεσμα τις νύχτες να μπορεί κάποιος να τη διασχίσει και να φτάσει ως την Πύλη της Ξηράς (*Porta di terra ferma*).

Από την άλλη πλευρά της πόλης, προς τον κόλπο, υπήρχε μία, όχι αρκετά μεγάλη, σπηλιά (*grotta*). Από το σημείο εκείνο ξεκινούσε ένα στενό, ανηφορικό πέραςμα, από όπου πολλοί θα μπορούσαν να ανέβουν και να φτάσουν στο Κάστρο των Ελλήνων (*Castel di Greci*). Δεν μπορούσαν να βαδίζουν, ωστόσο, παρά μόνο ένας τη φορά. Την περίοδο του τελευταίου πολέμου, έχοντας κάποιος φτάσει στο σημείο εκείνο, έδωσε από εκεί εντολή και μια ομάδα 100 στρατιωτών έφτασε στο Κάστρο των Ελλήνων και έμεινε εκεί για την προστασία του. Αυτό συνέβη στο παρελθόν πολλές φορές. Το τελευταίο χρονικό διάστημα το Κάστρο των Ελλήνων ήταν χωρίς φρουρά, χωρίς τείχη και με λίγα πυροβόλα (*pochi pezzi d'artiglieria*). Η παραπάνω είσοδος στο Κάστρο των Ελλήνων ήταν μυστική. Σε εκείνη την πλευρά της πόλης, όπου βρίσκονταν οι κατοικίες των Αλβανών, τα τείχη που υπήρχαν ήταν χαμηλά (*ruocco alta di terra*) και ευάλωτα σε τυχόν επιθέσεις. Υπήρχε μέσα και άνθρωπος, από εκείνους που διέμεναν εκεί, που προσφερόταν με λίγους άνδρες να μπει μυστικά από εκείνο το μέρος, καθώς είχε διερευνήσει πολλές φορές αυτή τη δυνατότητα. Τις νυχτερινές ώρες υπήρχαν οκτώ φρουρές τριγύρω από τα τείχη της πόλης και τέσσερις πάνω στα Κάστρα των Τόρων (*Castel Torron*), των Φράγκων (*Castel di Franchi*) και των Ελλήνων.

Τη φρουρά της πόλης αποτελούσαν 300 μισθοφόροι. Στο Κάστρο των Ελλήνων υπήρχε ένας αγάς (*aga*), ομοιόβαθμος με τον διοικητή (*castellano*). Είχε αρμοδιότητα να κρατά τα κλειδιά των παραπάνω Κάστρων και διέμενε στην επισκοπική κατοικία της πόλης, που βρισκόταν στο εκεί κάστρο. Στο Κάστρο των Τόρων υπήρχε ένας άλλος αγάς με 150 Τούρκους. Είχε αρμοδιότητα τη διαφύλαξη των εφοδίων, που ανέρχονταν σε 20.000 *stara* περίπου.

Στα Κάστρα δεν επιτρεπόταν να κατοικούν χριστιανοί. Όλα ήταν καλά εξοπλισμένα με πυροβόλα, κυρίως προς την πλευρά του Αργολικού κόλπου, για την αντιμετώπιση εχθρικών αρμάδων. Μέσα στην πόλη υπήρχαν επίσης 400 Τούρκοι και 150 γενίτσαροι (*gianiceri*). Ανάμεσα στους 400 Τούρκους αρκετοί ήταν άχρηστοι για υπηρεσία, καθώς στο μεγαλύτερο τμήμα τους ήταν οι οικογένειες και τα παιδιά.

Από την πλευρά της θάλασσας υπήρχαν πολλά πυροβόλα, ενώ από την πλευρά της ξηράς λίγα, για τους λόγους που προαναφέρθηκαν. Στο Μπούρτζι υπήρχαν 60 Τούρκοι με αρκετά πυροβόλα και είχαν βρόχινο νερό σε δύο δεξαμενές (*cisterne*). Η πόλη χρησιμοποιούσε το νερό που μεταφερόταν από έξω μέσω αγωγών.

Ο συνταγματάρχης (*colonello*) Agostino Cluson, στρατιωτικός διοικητής της πόλης στον προηγούμενο πόλεμο, ισχυριζόταν ότι μπορούσε κάποιος να

εισέλθει από την πλευρά της τάφρου (*banda del fosso*), όπου συνήθως υπήρχε ένας πάσσαλος (*palificata*) προς την αιχμή της εσωτερικής αντηρίδας του τείχους (*ponta del spirone*), με μια πόρτα που κρατούνταν κλειστή αλλά οι Τούρκοι την είχαν χτίσει. Από τη συγκεκριμένη πλευρά, κατά την κρίση του Λονδάνου, ήταν λιγότερο εύκολο να εισέλθει κάποιος μέσα, σε σχέση με τις άλλες που έχουν αναφερθεί.

Ολοκληρώνοντας την περιγραφή της πόλης, έγραφε ότι σε αυτήν κατοικούσαν 400 άνδρες χριστιανοί, αφοσιωμένοι στο βενετικό κράτος, ενώ σε πολλά χωριά ζούσαν Αρβανίτες.

Συνεχίζοντας, πρόσθετε πως στο ακρωτήριο Σκύλαιο (*Capo Schilo*), 60 μίλια από το Ναύπλιο, υπήρχε το Κάστρο του Θερμησιού (*Castel Termissi*). Αυτό είχε μεγάλη στρατηγική σημασία, καθώς επέτρεπε μια περιοχή με μεγάλες και αποδοτικές αλυκές. Τη φρουρά του αποτελούσαν 80 Τούρκοι στρατιώτες. Όλοι οι κάτοικοι των χωριών της περιοχής ήταν χριστιανοί, δυσανεκτιμμένοι από την τουρκική διοίκηση και πρόθυμοι να αφήσουν οριστικά τον τόπο τους, ακόμα κι αν υποχρεώνονταν να εγκαταλείψουν εκεί τις περιουσίες τους.³⁴

Η πρόταση του Λονδάνου, όπως διαπιστώνουμε, παρείχε ολοκληρωμένη εικόνα της κατάστασης του Φρουρίου του Ναυπλίου εκείνη την περίοδο.³⁵ Για τη γενέθλια πόλη του είχε καταφέρει να συγκεντρώσει κάθε είδους στοιχείο από συμπατριώτες του που ζούσαν ή κατέφθαναν στη Βενετία.

Οι εξελίξεις στο μεταξύ προχωρούσαν με γοργούς ρυθμούς. Σχετικά εύκολα οι Τούρκοι, το καλοκαίρι του 1570, είχαν γίνει κύριοι του μεγαλύτερου τμήματος

34. Dal Borgo, «La descrizione del Peloponneso di Andrea Londano», *ό.π.*, σ. 146-147 (στη σ. 139 σύντομη αναφορά στο σχετικό απόσπασμα). Βλ. και Χασιώτης, *Οι Έλληνες στις παραμονές της ναυμαχίας της Ναυπάκτου*, *ό.π.*, σ. 112-114 (μετάφραση του αποσπάσματος της «Περιγραφής»).

35. Ως προς τις οχυρώσεις της πόλης εκείνη την περίοδο βλ. Giuseppe Gerola, «Le fortificazioni di Napoli di Romania», *Annuario della Regia Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente* 13-14 (1930-1931, έκδ. 1934), σ. 347-410. Πρβλ. Ιορδάνης Ε. Δημακόπουλος, «Η πύλη της ξηράς των ενετικών οχυρώσεων του Ναυπλίου», *Πρακτικά του Δ' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών. Κόρινθος, 9-16 Σεπτεμβρίου 1990*, τ. 2, *Αρχαίότης και Βυζάντιον* (= *Πελοποννησιακά*, Παράρτημα 19), Εταιρεία Πελοποννησιακών Σπουδών, Αθήνα 1992-1993, σ. 297-323 (κυρίως σ. 298-300) [= *Scripta Minora. Έρευνες στην αρχιτεκτονική και έργα για τη συντήρηση των μνημείων* (Δημοσιεύματα του Αρχαιολογικού Δελτίου, αρ. 88), Υπουργείο Πολιτισμού, Αθήνα 2005, σ. 329-346 (κυρίως σ. 330-332)]· Ιωάννα Θ. Στεριώτου, «Συμπληρωματικά αμυντικά έργα στις οχυρώσεις της Πελοποννήσου (1684-1715). Δύο σχέδια του τείχους της πόλης του Ναυπλίου (18ος αι.) από το αρχείο της Βενετίας», *Η εκστρατεία του Morosini "Regno di Morea". Μονεμβασιώτικος Όμιλος. Γ' Συμπόσιο Ιστορίας και Τέχνης, 20-22 Ιουλίου 1999*, επιμ. Χάρης Καλλιγιά, Βιβλιοπωλείον της "Εστίας" Ι. Δ. Κολλάρου & Σίας Α.Ε., Αθήνα 1998, σ. 135-154 (κυρίως σ. 140-143).

της Κύπρου και ξεκίνησαν την πολιορκία της Αμμοχώστου. Ο βενετικός στόλος, κινούμενος ανοργάνωτα, δεν κατάφερε να τους αντιμετωπίσει με επιτυχία.³⁶

Όλο αυτό, το πλούσιο σε γεγονότα, χρονικό διάστημα ο Λονδάνος έβλεπε να μην τίθεται σε εφαρμογή το σχέδιό του. Παράλληλα με αυτό, είχε παραδώσει στους επικεφαλής του Συμβουλίου των Δέκα «le battaglie navali con molta prudentia et esperienza trattate in lingua greca elegantissimamente da Leone Sapiente imperator di Costantinopoli».³⁷ Πότε ακριβώς παρέδωσε το δεύτερο κείμενο παραμένει άγνωστο. Στην επιστολή που υπέβαλε στις 7 Ιουνίου 1570 προς τους επικεφαλής του Συμβουλίου των Δέκα, με προτάσεις για στρατιωτικές επιχειρήσεις στον ελληνικό χώρο, έκανε κάποιες νύξεις: «Fui anco studioso in mostrar istoriate sopra la carta le varie foggie et maniere de ordinanze maritime, secondo che mi hano ricordato gli antichi autori et moderni greci, con diversi stratagemmi et instromenti che contra gli inimici se potrebbon usar nelle galere et navi approvati dall'esperienza».³⁸

Τους επόμενους μήνες ο Λονδάνος φαίνεται πως συνέχισε να πιέζει το Συμβούλιο των Δέκα για την ανάγκη ανάληψης πολεμικής επιχειρήσης στην Πελοπόννησο από τη Βενετία και τη χρησιμοποίηση σ' αυτήν του έμπειρου Γεωργίου Σαρά. Οι επικεφαλής του Συμβουλίου των Δέκα ζήτησαν από τον Λονδάνο περισσότερες πληροφορίες για το συγκεκριμένο πρόσωπο. Παράλληλα, τον διέταξαν να μεταβεί στην οικία του μέλους της Συγκλήτου Agostino Barbarigo και να του δώσει να διαβάσει τις *battaglie navali*. Αυτό και έγινε. Ο Βενετός αξιωματούχος, αφού μελέτησε προσεκτικά το κείμενο, ζήτησε από τον Λονδάνο να το μεταφράσει στα ιταλικά, πράγμα που υποσχέθηκε εκείνος να πράξει.³⁹

Όλες τις παραπάνω κινήσεις του τις περιέγραφε ο Λονδάνος σε επιστολή του προς τους επικεφαλής του Συμβουλίου των Δέκα. Η επιστολή αυτή, που δεν φέρει χρονολογία, συντάχθηκε πιθανότατα στις 26 Ιανουαρίου 1571. Σε

36. Κώστας Γ. Τσιγκάκης, «Η Κύπρος στη δίνη του ανταγωνισμού των ευρωπαϊκών δυνάμεων (15ος-16ος αι.)», *Κύπρος. Σταυροδρόμι της Μεσογείου*, επιμ. Ν. Γ. Μοσχονάς, «Επιστήμης Κοινωνία». Ειδικές Μορφωτικές Εκδηλώσεις, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών – Κυπριακή Πρεσβεία, Σπίτι της Κύπρου, Αθήνα 2001, σ. 97-101.

37. Dal Borgo, «La descrizione del Peloponneso di Andrea Londano», *ό.π.*, σ. 136 και υποσ. 18, σ. 137 και υποσ. 25. Πρβλ. Maltezu, «Il riuso di testi militari bizantini nel XVI secolo», *ό.π.*, σ. 529.

38. Χασιώτης, *Οι Έλληνες στις παραμονές της ναυμαχίας της Ναυπάκτου*, *ό.π.*, σ. 238-239 αρ. εγγράφου Δ'. Πρβλ. Maltezu, «Il riuso di testi militari bizantini nel XVI secolo», *ό.π.*, σ. 529.

39. Dal Borgo, «La descrizione del Peloponneso di Andrea Londano», *ό.π.*, σ. 135-136 και υποσ. 18, σ. 137 και υποσ. 25. Πρβλ. Maltezu, «Il riuso di testi militari bizantini nel XVI secolo», *ό.π.*, σ. 529.

αυτήν επανήλθε στις ιδέες για στρατιωτικές επιχειρήσεις, που είχε διατυπώσει εγγράφως λίγους μήνες πριν. Πολύτιμες υπηρεσίες, διευκρίνιζε, θα μπορούσε να προσφέρει ο Γεώργιος Σαράς, που υπηρετούσε εκείνο το διάστημα στη Δαλματία. Καταγόταν από το Ναύπλιο, γνώριζε τον χώρο της Πελοποννήσου, μιλούσε την τουρκική, την ελληνική και την αλβανική γλώσσα, και θα μπορούσε εύκολα να ξεσηκώσει τον πληθυσμό της και να τον στρέψει στο πλευρό της Βενετίας.⁴⁰

Στις 26 Ιανουαρίου 1571, με άλλη, ιδιόχειρη επιστολή του, επισήμαινε προς τους επικεφαλής του Συμβουλίου των Δέκα πως ο Γεώργιος Σαράς ήταν γνωστός στον Fabio da Canal, προνοητή του ιππικού της Δαλματίας (*provveditor ai cavalli in Dalmatia*) αλλά και σε όλο το ιππικό της περιοχής. Θα πρόσφερε με ευχαρίστηση όσες υπηρεσίες του ζητούσε το βενετικό κράτος.⁴¹

Ύστερα από αυτή την εξέλιξη, οι αρχές της Βενετίας άρχισαν να επανεξετάζουν το σχέδιο για την κατάληψη της Πελοποννήσου, που είχε υποβάλει λίγους μήνες πριν ο Λονδάνος. Στα χέρια τους είχαν και ένα άλλο παρεμφερές σχέδιο επιχειρήσεων, που είχε υποβληθεί προς τους επικεφαλής του Συμβουλίου των Δέκα. Συντάκτης του σχεδίου, με προτάσεις για ναυτικές επιχειρήσεις στον ελληνικό χώρο, ήταν ο Κερκυραίος λόγιος Αντώνιος Έπαρχος, ο οποίος την άνοιξη του 1570 βρισκόταν στη Βενετία επικεφαλής αντιπροσωπίας συμπατριωτών του.⁴²

Τελικά, στις 29 Ιανουαρίου 1571, το Συμβούλιο των Δέκα αποφάσισε να δοθούν στον νέο γενικό προνοητή της θάλασσας Agostino Barbarigo (στη θέση εκλέχθηκε στις 6 Ιανουαρίου) «*copia del libretto del cavalier London cerca l'impresa del Morea*» καθώς επίσης το «*libro dato dall'Επαρκο cerca le battaglie navali*», ώστε να είναι ενήμερος. Παράλληλα, του έδινε εντολή, φτάνοντας στη Ζάρα, να έλθει σε επαφή και να επιβιβάσει στη γαλέρα του τον Ναυπλιώτη Γεώργιο Σαρά, που υπηρετούσε στη Δαλματία και γνώριζε καλά την τοπογραφία της Πελοποννήσου, και να τον χρησιμοποιήσει όπου παρί-

40. Dal Borgo, «La descrizione del Peloponneso di Andrea Londano», *ό.π.*, σ. 136 και υποσ. 18. Πρβλ. Maltezu, «Il riuso di testi militari bizantini nel XVI secolo», *ό.π.*, σ. 529.

41. Dal Borgo, «La descrizione del Peloponneso di Andrea Londano», *ό.π.*, σ. 136 και υποσ. 18.

42. Χασιώτης, *Οι Έλληνες στις παραμονές της ναυμαχίας της Ναυπάκτου*, *ό.π.*, σ. 116-117. Πρβλ. Manoussacas, «Lepanto e i Greci», *ό.π.*, σ. 223· Γιωτοπούλου-Σισιλιάνου, *Αντώνιος ο Έπαρχος*, *ό.π.*, σ. 6 και υποσ. 2· Γεώργιος Σ. Πλουμίδης, *Αιτήματα και πραγματικότητες των Ελλήνων της Βενετοκρατίας (1554-1600)*, [τχ. 1], Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1985, σ. 33 αρ. 111· Preto, *I servizi segreti di Venezia*, *ό.π.*, σ. 317, 326 και υποσ. 146· dal Borgo, «La descrizione del Peloponneso di Andrea Londano», *ό.π.*, σ. 135-136 και υποσ. 17. Η περίληψη του σχεδίου των ναυτικών επιχειρήσεων δημοσιεύτηκε από τη Χ. Μαλτέζου (Maltezu, «Il riuso di testi militari bizantini nel XVI secolo», *ό.π.*, σ. 532-535).

στατο ανάγκη. Τέλος, του ενεχείρισε επιστολές από κατοίκους του Βραχίονα της Μάνης αλλά και άλλων περιοχών για τις προθέσεις τους να επαναστατήσουν εναντίον των Τούρκων.⁴³ Στο εξής τη στρατιωτική υποστήριξη της επαναστατικής κίνησης, που είχε ξεκινήσει στη Μάνη και θα διευρυνόταν στην υπόλοιπη Πελοπόννησο, αναλάμβαναν πλέον ο Agostino Barbarigo και ο γενικός καπιτάνος της θάλασσας (*capitano generale da Mar*) Sebastiano Venier.⁴⁴

Διαπιστώνοντας πως ήταν αδύνατον να αντεπεξέλθει στις ολοένα και μεγαλύτερες απαιτήσεις των πολεμικών επιχειρήσεων, η Βενετία απευθύνθηκε προς τον πάπα Πίο Ε΄ ζητώντας του να κινητοποιήσει τις χριστιανικές δυνάμεις της Δύσης. Εκείνος δραστηριοποιήθηκε αμέσως, πιέζοντας προς διάφορες κατευθύνσεις.⁴⁵ Οι προσπάθειές του καρποφόρησαν, με αποτέλεσμα τη συγκρότηση, στις 20 Μαΐου 1571, του Ιερού Συνασπισμού (*Sacra Liga*). Επικεφαλής του χριστιανικού στόλου τοποθετήθηκε ο Don Juan de Austria (1547-1578). Αποφασιστικό ρόλο στην επιχείρηση είχαν και οι τρεις ναύαρχοι, Giovan Andrea Doria, Marcantonio Colonna και Sebastiano Venier, επικεφαλής των ισπανικών, των παπικών και των βενετικών γαλερών αντίστοιχα.⁴⁶

Σε μια προσπάθεια δημιουργίας προγεφυρωμάτων, ο Don Juan εκμεταλλεύτηκε με τον ιδεωδέστερο τρόπο τα μυστικά σχέδια που είχαν εκπονήσει τόσο οι Βενετοί όσο και οι Ισπανοί, και υποκίνησε επαναστατικές κινήσεις σε όλο σχεδόν τον τουρκοκρατούμενο ελληνικό χώρο.⁴⁷

Μέσα σε ένα τόσο ενθαρρυντικό κλίμα απέπλευσε ο χριστιανικός στόλος για τις ελληνικές θάλασσες. Γρήγορα όμως, μόλις έγινε γνωστή η κατάληψη της Αμμοχώστου, οι κινήσεις του περιορίστηκαν στον χώρο του Ιονίου. Τελικά, στις 7 Οκτωβρίου 1571, συγκρούστηκε με τον αντίπαλό του στα μικρά

43. Χασιώτης, *Οι Έλληνες στις παραμονές της ναυμαχίας της Ναυπάκτου*, ό.π., σ. 117. Πρβλ. Manoussacas, «Lepanto e i Greci», ό.π., σ. 223· dal Borgo, «La descrizione del Peloponneso di Andrea Londano», ό.π., σ. 135-136 και υποσ. 16-17· Τσικνάκης, «Επαναστατικές κινήσεις στη βορειοδυτική Πελοπόννησο», ό.π., σ. 222· Maltezu, «Il riuso di testi militari bizantini nel XVI secolo», ό.π., σ. 529-530.

44. Χασιώτης, *Οι Έλληνες στις παραμονές της ναυμαχίας της Ναυπάκτου*, ό.π., σ. 117, 170, 221.

45. Βλ. Aldo Stella, «Lepanto nella storia e nella storiografia alla luce di nuovi documenti», *Studi Veneziani*, n.s., 51 (2006), σ. 216-221.

46. Βλ. στο ίδιο, σ. 232-233.

47. Βλ. σχετικά Κώστας Γ. Τσικνάκης, «Η ναυμαχία της Ναυπάκτου και οι επαναστατικές κινήσεις στον ελληνικό χώρο», *Πρακτικά της Επιστημονικής Συνάντησης: Η απήχηση της ναυμαχίας της Ναυπάκτου στην ευρωπαϊκό κόσμο (Ναύπακτος, 13 Οκτωβρίου 2012)* (Συνέδρια – 16), επιμ. Κώστας Γ. Τσικνάκης, Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας – Ίδρυμα Δημητρίου και Αίγλης Μπότσαρη, Αθήνα – Βενετία 2013, σ. 53-89, όπου και όλη η σχετική βιβλιογραφία.

νησιά Εχινάδες, *Curzolari* σύμφωνα με τις δυτικές πηγές, ανοικτά της Ναυπάκτου. Η συντριβή του τουρκικού στόλου ήταν σχεδόν πλήρης.⁴⁸

Η Πελοπόννησος ήταν μια από τις πρώτες περιοχές που επαναστάτησαν. Με επίκεντρο τη Μάνη, οι κάτοικοι της οποίας βρίσκονταν σε αντιπαράθεση με την τουρκική εξουσία ήδη από τα προηγούμενα χρόνια, η εξέγερση μεταδόθηκε γρήγορα στο μεγαλύτερο τμήμα της Μεσσηνίας.⁴⁹ Το ίδιο συνέβη και στην περιοχή της Αχαΐας. Οι επαναστάτες της Αιγιαλείας γρήγορα προσεταιρίστηκαν κατοίκους και από την απέναντι περιοχή της Παρνασσίδας.⁵⁰ Η περιοχή του Ναυπλίου, που φυλασσόταν από μεγάλο αριθμό τουρκικών δυνάμεων, δεν συμμετείχε, όπως όλα δείχνουν, στην εκδηλωθείσα κινητοποίηση.

Το αμέσως επόμενο χρονικό διάστημα θα μπορούσαν να γίνουν πολλά. Οι εκκλήσεις των Βενετών για ακόμα μεγαλύτερη δραστηριοποίηση του χριστιανικού στόλου, με στόχο την κατάληψη πόλεων της Πελοποννήσου και της Εύβοιας, δεν εισακούστηκαν. Διαφορετικές ήταν οι προτεραιότητες των δυνάμεων που είχαν συγκροτήσει τον Ιερό Συνασπισμό. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να χαθεί η δυνατότητα κατάληψης αρκετών εδαφών του τουρκοκρατούμενου ελληνικού χώρου, τα οποία είχαν επαναστατήσει.

Εκμεταλλεόμενοι τη δυστοκία του χριστιανικού στόλου οι Τούρκοι αντέδρασαν καταφέροντας γρήγορα να καταπνίξουν τις επαναστατικές κινήσεις σε όλες σχεδόν τις ελληνικές περιοχές. Δεν έχουμε πληροφορίες για την περιοχή του Ναυπλίου. Μόνο στη νοτιοδυτική Πελοπόννησο διατηρήθηκαν κάποιοι επαναστατικοί πυρήνες.⁵¹

Όλο αυτό το χρονικό διάστημα όσοι Έλληνες ζούσαν στη Βενετία παρακολουθούσαν τις εξελίξεις με ανάμεικτα συναισθήματα. Την αρχική αισιοδοξία διαδέχθηκε η απογοήτευση για την τροπή που έλαβαν τελικά τα πράγματα. Με ιδιαίτερο ενδιαφέρον, όπως ήταν φυσικό, βίωνε τα γεγονότα ο Λονδάνος. Θα πρέπει να ένιωθε δυσάρεστα, καθώς δεν είχε τεθεί σε εφαρμογή ο σχεδιασμός που είχε εκπονήσει. Δεν εγκατέλειψε, ωστόσο, την προσπάθειά του. Αναζητώντας τρόπους να εμπλέξει και άλλες πολιτικές δυνάμεις στην υπόθε-

48. Βλ. Stella, «Lepanto nella storia e nella storiografia», *ό.π.*, σ. 231-236.

49. Τσικνάκης, «Η ναυμαχία της Ναυπάκτου», *ό.π.*, σ. 59 και υποσ. 26.

50. M. Lesure, *Lépante, la crise de l'empire ottoman*, Julliard, Παρίσι 1972, σ. 94-95 και 193· Manoussacas, «Lepanto e i Greci», *ό.π.*, σ. 233· Τσικνάκης, «Η Μονή Ταξιαρχών του Αγίου στα τέλη του 16ου αι.», *ό.π.*, σ. 60· του ίδιου, «Επαναστατικές κινήσεις στη βορειοδυτική Πελοπόννησο», *ό.π.*, σ. 225-226· του ίδιου, «Η ναυμαχία της Ναυπάκτου», *ό.π.*, σ. 63.

51. Manoussacas, «Lepanto e i Greci», *ό.π.*, σ. 234-235· Τσικνάκης, «Η Μονή Ταξιαρχών του Αγίου στα τέλη του 16ου αι.», *ό.π.*, σ. 60-61· του ίδιου, «Επαναστατικές κινήσεις στη βορειοδυτική Πελοπόννησο», *ό.π.*, σ. 225-226· του ίδιου, «Η ναυμαχία της Ναυπάκτου», *ό.π.*, σ. 67-71.

ση της απελευθέρωσης της Πελοποννήσου δεν δίστασε να στραφεί και προς άλλες κατευθύνσεις. Έτσι, τον Φεβρουάριο του 1572, έστειλε πληρέστερη μορφή του σχεδίου επέμβασης στην Πελοπόννησο και στον μεγάλο δούκα της Τοσκάνης Cosimo I de' Medici. Εκείνος περιορίστηκε να του εκφράσει την ικανοποίησή του από την ανάγνωση του κειμένου.⁵²

Κι ενώ ξεκίνησαν οι συζητήσεις για την ανανέωση της δράσης του χριστιανικού στόλου το καλοκαίρι του 1572, οι Βενετοί συνέχιζαν να αναζητούν τρόπους για την προώθησή τους στον τουρκοκρατούμενο ελληνικό χώρο. Μέσα σε αυτό το πολεμικό κλίμα, όπου διατυπώνονταν συγκεχυμένες απόψεις ως προς τα σημεία εκδήλωσης της τελικής επίθεσης, δεν εγκαταλείφθηκε ο σχεδιασμός για κατάληψη του Ναυπλίου. Στην ανακίνηση του θέματος συμμετείχαν άτομα με καταγωγή από την πόλη, που έβλεπαν ότι η κατάληψή του δεν συμπεριλαμβανόταν στις προθέσεις των χριστιανικών δυνάμεων.

Ένας από αυτούς ήταν ο Τζώρτζης Μόρμορης που βρισκόταν εκείνο το διάστημα στη Βενετία.⁵³ Ήταν γόνος της γνωστής οικογένειας των Ναυπλιωτών,⁵⁴ μέλη της οποίας, μετά την πτώση της πόλης, εγκαταστάθηκαν κυρίως στην Κρήτη.⁵⁵ Με το εμπορικό πλοίο του πηγαινοερχόταν συχνά μεταξύ Κρή-

52. Dal Borgo, «La descrizione del Peloponneso di Andrea Londano», ό.π., σ. 137 και υποσ. 23-24.

53. Για τη δραστηριοποίησή του στην πόλη εκείνα τα χρόνια βλ. Κώστας Γ. Τσιγκάκης, «Μεταφορές αρχαιοτήτων και μαρμάρων από την Κρήτη για την επισκευή του Δουκικού Παλατιού της Βενετίας το έτος 1576», *Γαληνοτάτη. Τιμή στη Χρύσα Μαλτζού*, επιμ. Γωγώ Κ. Βαρζελιώτη – Κώστας Γ. Τσιγκάκης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών – Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα 2013, σ. 773 και υποσ. 33, όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Πληροφορίες για την παρουσία του στην πόλη τις επόμενες δεκαετίες βλ. στα *Πρακτικά των Συνελεύσεων της Ελληνικής Αδελφότητας Βενετίας: εκλογές και αποφάσεις. Βιβλίο Α' (1558-1601)*, έκδοση Κατερίνα Β. Κορρέ (Graecolatinitas nostra, Πηγές 11), Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, Αθήνα – Βενετία 2012, σποραδικά.

54. Για την οικογένεια βλ. Χασιώτης, *Οι Έλληνες στις παραμονές της ναυμαχίας της Ναυπάκτου*, ό.π., σ. 140-141 και υποσ. 3. Από τη νεότερη βιβλιογραφία για την οικογένεια βλ., κυρίως, D. Bernicolas-Hatzopoulos, «Emmanuel Mormori and the Alfonso Piccolomini incident», *Θησαυρίσματα* 19 (1982), σ. 90-101· Dionyssios Hatzopoulos, «New information on the Mormori family», *Θησαυρίσματα* 21 (1991), σ. 358-367.

55. Για την παρουσία τους στο νησί βλ. Νικόλαος Β. Τωμαδάκης, «Ιλαρίων Γραδενίγος μητροπολίτης Ηρακλείας και οι σύγχρονοι αυτόι λόγοι και σχετικοί Κρήτες. Σ'. Οικογένεια Μούρμουρη-Μορμόρι», *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών* 41 (1974), σ. 34-51+πίν ΙΕ'· Μαρία Γ. Πατραμάνη, «Ο ποιητής του *Αμύντα* Γεώργιος Μόρμορης και ο κόσμος του: ψηφίδες από την ανθρωπογεωγραφία της κρητικής διασποράς (1645-1669) και την πνευματική παραγωγή στα Κύθηρα του 18ου αιώνα», *Νόστος* 5 (2008), σ. 207-221.

της και Βενετίας, εξυπηρετώντας πολλές ανάγκες. Φαίνεται πως στη διάρκεια κάποιου ταξιδιού του είχε επισκεφθεί το Ναύπλιο. Έτσι, με υπόμνημα που υπέβαλε την 21η Απριλίου 1572 προς τους επικεφαλής του Συμβουλίου των Δέκα, διατύπωσε συγκεκριμένες προτάσεις για την κατάληψη της πόλης.⁵⁶ Λόγω έλλειψης χώρου δεν μπορώ να αναφερθώ εδώ λεπτομερώς στο σχέδιό του, που αποτελούσε ένα κράμα ευσεβών πόθων και παράτολμων ενεργειών. Αυτό θα γίνει σε άλλο άρθρο μου, στο οποίο θα σχολιαστούν συνολικά όλες οι κινήσεις του εκείνων των χρόνων, που απέβλεπαν, μεταξύ άλλων, στην απελευθέρωση του Ναυπλίου. Τα όσα υποστήριζε πάντως προκάλεσαν το ενδιαφέρον του Συμβουλίου των Δέκα, που ασχολήθηκε στις 5 Μαΐου με την περίπτωση του. Σε μια προσπάθεια να διατηρήσει ζωντανή την υπόθεση του Ναυπλίου ενθάρρυνε την πρωτοβουλία του Μόρμορη.⁵⁷

Στο μεταξύ, με μεγάλη δυσκολία και ύστερα από έντονες βενετικές πιέσεις, ανασυγκροτήθηκε ο χριστιανικός στόλος. Επικεφαλής του ορίστηκε ξανά ο Don Juan de Austria, που θα πλαισιωνόταν από τους Marcantonio Colonna, Giacomo Foscarini και Gil d'Andrada, αντιπροσώπους των τριών κύριων συνιστωσών του Ιερού Συνασπισμού.⁵⁸

Μια από τις πρώτες αποφάσεις του ήταν η ανάληψη δράσης στην ελληνική χερσόνησο, σε ορισμένες περιοχές της οποίας, κατά τη διάρκεια του χειμώνα του 1571-1572, είχε ανανεωθεί το επαναστατικό κλίμα. Διάφοροι μυστικοί πράκτορες, που ενεργούσαν για λογαριασμό της βενετικής και της ισπανικής πλευράς, επαναδραστηριοποιήθηκαν στην περιοχή καλλιεργώντας συμμαχίες με ισχυρούς τοπικούς παράγοντες.⁵⁹ Παρά τις διαδόσεις πως ο χρι-

56. A.S.V., Consiglio dei Dieci, Segrete, filza 16 (Μάρτιος 1572 – Φεβρουάριος 1573): υπόμνημα του Γεωργίου Μόρμορη (21 Απριλίου 1572). Πρβλ. Χασιώτης, *Οι Έλληνες στις παραμονές της ναυμαχίας της Ναυπάκτου*, ό.π., σ. 225 και υποσ. 1.

57. A.S.V., Consiglio dei Dieci, Segrete, reg. 10 (Μάρτιος 1572 – Φεβρουάριος 1574), φ. 25ν-26ρ. Πρβλ. Χασιώτης, *Οι Έλληνες στις παραμονές της ναυμαχίας της Ναυπάκτου*, ό.π., σ. 225 και υποσ. 1.

58. Για τις ραγδαίες εξελίξεις εκείνων των μηνών βλ. Τσικνάκης, «Επαναστατικές κινήσεις στη βορειοδυτική Πελοπόννησο», ό.π., σ. 230-231· του ίδιου, «Η ναυμαχία της Ναυπάκτου», ό.π., σ. 75. Αναλυτικότερα, βλ. του ίδιου, «Η νοτιοδυτική Πελοπόννησος θέατρο πολεμικών επιχειρήσεων το 1572», *Πρακτικά του Γ' Διεθνούς Συνεδρίου Ανατολικών και Αφρικανικών Σπουδών: Η Πελοπόννησος κατά την Τουρκοκρατία και τη Βενετοκρατία (1460-1821) (Γαστούνη, 5-7 Σεπτεμβρίου 2008)*: Αφιέρωμα εις Μιχαήλ Β. Σακελλαρίου, επιμ. Αθανάσιος Θ. Φωτόπουλος (υπό έκδοση).

59. Τσικνάκης, «Επαναστατικές κινήσεις στη βορειοδυτική Πελοπόννησο», ό.π., σ. 231· του ίδιου, «Η ναυμαχία της Ναυπάκτου», ό.π., σ. 75-84· του ίδιου, «Η νοτιοδυτική Πελοπόννησος θέατρο πολεμικών επιχειρήσεων το 1572», ό.π.

στιανικός στόλος θα επανερχόταν σύντομα στις ελληνικές θάλασσες και θα επιχειρούσε την τελική έφοδο για την κατάληψη της Πελοποννήσου, κανένα από όλα τα παραπάνω μεγαλεπήβολα σχέδια τελικά δεν πραγματοποιήθηκε.⁶⁰ Η καθυστερημένη έξοδος του στόλου, μόλις στις αρχές Σεπτεμβρίου, ήταν ενδεικτική των προθέσεων του. Ύστερα από άσκοπες κινήσεις στον χώρο του Ιονίου, επικέντρωσε την προσπάθειά του στην εκπόρθηση της Μεθώνης, χωρίς όμως αποτέλεσμα.⁶¹ Οι ελπίδες των επαναστατών της περιοχής πως θα ενισχύονταν αποφασιστικά οι κινήσεις τους διαψεύστηκαν. Με την αποχώρηση του χριστιανικού στόλου, στις αρχές Οκτωβρίου, οι τουρκικές δυνάμεις εξάλειψαν με βίαιο τρόπο τις τελευταίες εστίες αντίστασης που υπήρχαν στη νοτιοδυτική Πελοπόννησο.⁶²

Τους επόμενους μήνες ο νέος πάπας Γρηγόριος ΙΓ΄ επεδίωξε την ανασυγκρότηση του Ιερού Συνασπισμού και την επιστροφή του χριστιανικού στόλου στις ελληνικές θάλασσες.⁶³ Γρήγορα όμως προσέκρουσε στην απροθυμία των Ισπανών να βοηθήσουν αποτελεσματικά την υπόθεση. Η Βενετία, διαβλέποντας πως η συνέχιση του πολέμου χειροτέρευε τη θέση της, επιτάχυνε τις μυστικές συνεννοήσεις που είχε ξεκινήσει με τους Τούρκους για τον τερματισμό του. Με την υπογραφή της συνθήκης ειρήνης της 7ης Μαρτίου 1573 έληξε και τυπικά ο τέταρτος βενετοτουρκικός πόλεμος.⁶⁴

60. Τσιγκάκης, «Επαναστατικές κινήσεις στη βορειοδυτική Πελοπόννησο», *ό.π.*, σ. 231· του ίδιου, «Η ναυμαχία της Ναυπάκτου», *ό.π.*, σ. 84-86· του ίδιου, «Η νοτιοδυτική Πελοπόννησος θέατρο πολεμικών επιχειρήσεων το 1572», *ό.π.*

61. Manoussacas, «Lepanto e i Greci», *ό.π.*, σ. 237-238· Τσιγκάκης, «Η νοτιοδυτική Πελοπόννησος θέατρο πολεμικών επιχειρήσεων το 1572», *ό.π.* Αναλυτικότερα, για την αποτυχημένη πολιορκία της Μεθώνης, βλ. του ίδιου, «Η Μεθώνη στη διάρκεια του τέταρτου βενετοτουρκικού πολέμου (1570-1573)», *Πρακτικά της Επιστημονικής Διημερίδας: Η Μεθώνη και η περιοχή της από την αρχαιότητα έως τα νεότερα χρόνια. Αρχαιολογικές και ιστορικές προσεγγίσεις (Μεθώνη, 16-17 Μαΐου 2015)* (υπό έκδοση).

62. Τσιγκάκης, «Επαναστατικές κινήσεις στη βορειοδυτική Πελοπόννησο», *ό.π.*, σ. 231-232· Τσιγκάκης, «Η ναυμαχία της Ναυπάκτου», *ό.π.*, σ. 86-87· Τσιγκάκης, «Η νοτιοδυτική Πελοπόννησος θέατρο πολεμικών επιχειρήσεων το 1572», *ό.π.*

63. Για τις προσπάθειες του πάπα Γρηγορίου ΙΓ΄ να παραταθεί η δράση του Ιερού Συνασπισμού βλ. G. Cozzi, «Un documento sulla crisi della “Sacra Lega”: le confidenze del padre Francisco Toledo all’Avogadore di Comun Nicolò Barbarigo (ottobre 1572)», *Archivio Veneto*, s. 5, 67 (1960), σ. 76-96. Πρβλ. Τσιγκάκης, «Η ναυμαχία της Ναυπάκτου», *ό.π.*, σ. 86.

64. Για τις συζητήσεις πριν από την υπογραφή της συνθήκης ειρήνης και τις παρενέργειες που δημιουργήσε η βενετική πρωτοβουλία βλ. Mario Brunetti, «La crisi finale della Sacra Lega (1573)», *Miscellanea in onore di Roberto Cessi*, τ. 2, Edizioni di Storia e Letteratura, Ρώμη 1958, σ. 145-155. Βλ., επίσης, Stella, «Lepanto nella storia e nella storiografia», *ό.π.*, σ. 245-249 και Τσιγκάκης, «Η ναυμαχία της Ναυπάκτου», *ό.π.*, σ. 86-87.

Τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν, είναι εξαιρετικά πολύτιμα, καθώς μας διαφωτίζουν για μια άγνωστη ουσιαστικά περίοδο της ιστορίας του Ναυπλίου, τις πρώτες δεκαετίες, δηλαδή, μετά την κατάληψή του από τους Τούρκους. Η πόλη, όπως προκύπτει από τα σχέδια όλων των μυστικών πρακτόρων, αποτελούσε ισχυρό στρατιωτικό κέντρο της Πελοποννήσου.

Αξίζει να σταθούμε, για λίγο, στις προτάσεις του Ανδρέα Λονδάνου και του Τζώρτζη Μόρμορη. Πίσω από τις περιγραφές των εγγράφων, όπως συμβαίνει με όλα τα κείμενα αυτού του είδους, κρύβονται μεγάλες αγωνίες. Δεκάδες άτομα συνεργάστηκαν, κάτω από εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες, για τη συλλογή των πληροφοριών. Το αποτέλεσμα σίγουρα δεν απέχει από την πραγματικότητα. Παρέχει ολοκληρωμένη εικόνα των αμυντικών δυνατοτήτων του Ναυπλίου στις τελευταίες δεκαετίες του 16ου αι. Η εκπόρθησή του, παρά τις ατέλειες που υπήρχαν, εμφάνιζε αρκετές δυσκολίες. Το γεγονός αυτό έπαιξε σοβαρό ρόλο στην απόφαση της Γαληνοτάτης να μην προχωρήσει σε επιχείρηση πολιορκίας του. Για να μη δυσανεστήσει, ωστόσο, τους Ναυπλιώτες που ζούσαν στη Βενετία, στις υπηρεσίες των οποίων έδινε μεγάλη σημασία, παρέπεμπε τη διευθέτηση της υπόθεσης της πόλης τους στο –απροσδιόριστο– μέλλον.

Ο τρόπος που κινήθηκε την ίδια περίοδο η Ισπανία, δημιουργεί ερωτηματικά. Από τη μια πλευρά ενθαρρύνει τις πρωτοβουλίες για την οργάνωση επαναστατικών κινήσεων στον ελληνικό χώρο και από την άλλη, όταν αυτές ωριμάζουν, αποστασιοποιείται και τις αφήνει να ατονήσουν. Η φαινομενικά αντιφατική αυτή στάση, ωστόσο, δικαιολογείται εύκολα: ήταν απόρροια της ευρύτερης διστακτικής πολιτικής της, εκείνη την περίοδο, ως προς τον χώρο της ανατολικής Μεσογείου.⁶⁵

Ανάμεσα στις παραπάνω κινήσεις τακτικισμού των ισχυρών πολιτικών δυνάμεων βρίσκονται οι απλοί πολίτες, που βιώνουν όμως με διαφορετικό τρόπο τις εξελίξεις. Αν οι Ναυπλιώτες που ζούσαν μακριά από τη γενέθλια πόλη τους, αισθάνονταν απογοητευμένοι από την τροπή των πραγμάτων, δεν συνέβαινε το ίδιο και με όσους συνέχιζαν να ζουν στην περιοχή. Μόνοι και ανυπεράσπιστοι είχαν να αντιμετωπίσουν την τουρκική επιθετικότητα, η οποία αυξήθηκε στα χρόνια που ακολούθησαν.

65. Τη στάση της αυτή σχολιάζει ο Bádenas, «Η διστακτική πολιτική της ισπανικής μοναρχίας στην Ανατολή», *ό.π.*, σ. 11-28.

KOSTAS G. TSIKNAKIS

NAFPLIO AND PLANS OF OCCUPATION ON THE EVE
OF THE FOURTH VENETIAN-TURKISH WAR (1570-1573)

The occupation of Nafplio by the Turks during the third Venetian-Turkish war (1537-1540), intercepted a long period of Venetian presence in the city. Over the next few years, the reconquest of the city remained amongst the prime goals of the Venetian policy. Discussions were intensified on the eve of the fourth Venetian-Turkish war (1570-1573). Secret agents from both the Venetian and Spanish side, who toured the Turkish-occupied Greek territory, collected detailed information about the state of the fortress so as to seek ways for its siege and occupation. Such a possibility, as planned, would trigger general developments and would result in the release of the entire Peloponnese. During the war, however, the forces of the Christian fleet undertook no serious attack against Nafplio. This negative development was due to disputes arisen in the meantime between Venice and Spain concerning their presence in the East.

Παράρτημα εικόνων

